

A szerzőről. Valóságos antropológus dinasztia tagja: apja, bátyja, felesége is antropológus. Maga jelentősen előrevitte az ember eredetére vonatkozó ismereteinket, különösen afrikai kutatásaival és leleteivel a Turkána-tó mellett.

A könyvben a nyolc fejezeten és az előszón kívül részletes bibliográfia található és külön lista a megfelelő magyar nyelvű irodalomról, végül pedig név- és tárgymutató.

Berényi Dénes

**Willi Oberkrome: Volksgeschichte: Methodische Innovation und völkische Ideologisierung in der deutschen Geschichtswissenschaft 1918–1945**

Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1993, 307 old.

A német „Volksgeschichte” előzményei a 19. század közepéig, sőt — bizonyos elemeiben — egészen Herder, Justus Möser vagy Fischte nemzetfelfogásáig nyúlnak vissza. Herder szerint — szemben a francia politikai nemzetfelfogással — a nemzet elsősorban nyelvi, faji és kulturális közösség, s minden népnek sajátos szellemisége, „génusz”-a van, mely mindenekelőtt kultúrájában (művészetében, irodalmában, zenéjében), de államformájában, sőt gazdasági életében is kifejezésre jut. Herder e nép-nemzet fogalma főként a romantika, a nemzeti újjászületés és öntudatra ébredés idején vált népszerűvé s különösen nagy szerepet töltött be a fejlődésben lemaradt kis népek autonómiatörekvéseiben vagy pl. a francia behatolás ellen védekező német nemzeti ellenállás lángra lobbantásában.

Ez a sajátos, „népi” nemzetfogalom a múlt század utolsó harmadában, Treitschke, Lagarde s később a „pángermán” mozgalom idején torzult el. A „völkisch” ideológia e képviselői ugyanis — a népi nemzetfogalom alapján — azt hirdették, hogy a birodalmi határokon kívül élő összes német is a német nemzethez tartozik, ami jelentősen hozzájárult a német világhatalmi törekvések ideológiai megalapozáshoz, hiszen — az összes német egy államban történő egyesítése mellett — a németeknek a szlávokkal szembeni faji felsőbbrendűségét hirdette, a törté-

nelem lényegének a fajoknak az élettérért folytatott harcát tartotta, a zsidósággal történő keveredést pedig a német népi erő gyengítésének tekintette. Hozzá kell tenni azonban, hogy a „völkisch” ideológia e bűvkörében élő történészek metodikai szempontból már ebben az időszakban is bizonyos előremutatást jelentettek a rankei historizmushoz képest, hiszen — miközben figyelmük főként a „Drang nach Osten”-re, a németek kelet-európai kultúrmissziójára (városok, céhek alapítása, jogrendszer elterjesztése, egyházszervezés ... stb.) irányult — a politikai és eseménytörténet helyett sokkal inkább a kultúrtörténetet s a fejlődés általános, kollektív jelenségeit állították vizsgálódásaik középpontjába. Azaz módszereik — paradox módon — érintkeztek a pozitívizmus metodológiai újításaival.

Könyvében Oberkrome részletesen elemzi ezeket az előzményeket, s az elmondottakon kívül, különösen fontosnak tartja a „Volkstumskunde” 19. századi előzményei közül Rittert, aki a történelem és földrajz kapcsolatának szorosabbra fűzésére törekedett. Vagy Riehl és a romantika korában kibontakozó helytörténeti kutatásokat, valamint — a századforduló környékén — Lamprecht és Dopsch törekvéseit, akik a pozitívizmus hagyományaihoz sok tekintetben kötődő gazdaság- és társadalom-, illetve településtörténeti kutatásokat sürgettek.

Ilyen előzmények után alakult ki Oberkrome könyvének tulajdonképpeni tárgya, a két világháború közötti „Volkstumskunde”. Az irányzat kialakulásában — a hagyományosan németnek tekintett népi nemzetfogalom és a vázolt előzmények mellett — nagy szerepe volt az első világháborút lezáró békeszerződésnek. Ennek következtében ugyanis németek újabb milliói kerültek kisebbségi helyzetbe az újonnan létrejött államok területén. Ezért a német tudományosság egyik alapvető feladatának tekintette, hogy segítsen felkelteni e népi kisebbségek kulturális összetartozás-érzését s előzze meg a többségben lévő nemzethez történő asszimilációt.

A németek az államhatárokon kívül rekedt német kisebbség kultúrájának vizsgálatára különböző intézeteket hoztak létre, pl. Bonnban, Stuttgartban, Marburgban, Lipcsében, Münchenben, Innsbruckban, később Rigában, Boroszlóban. Ezen felül folyóiratokat alapítottak, közülük a leghíresebb a „Deutsche Hefte für Volks- und Kulturbodenforschung” volt. Valamint elkészítették a határmentén és a külföldön élő németiség teljes népi életét feldolgozó kézikönyv hatalmas kötetét. (Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums.) E kézikönyv a Volgától a Baltikumon, a Szudéta-vidéken keresztül egészen Argentínáig, Chiléig, sőt Ausztráliáig igen alapos statisztikai táblázatok, térképek, grafikonok segítségével tárta fel a német „néptalaj” és „kultúrtalaj” egész világra kiterjedő pontos határvonalait. Az egyes szócikkek kitértek a népi közösségek történetére, a betelepítés folyamatára, a vallási életre, a népművészet, településformák, a népi kultúrmunka bemutatására, melyek mind arra utaltak, hogy sajátos népi német kultúrájukkal, hogyan emelték az által lakott terület műveltségét. Könyvében Oberkrome elemzi a népiségtörténet teoretikus megalapozóit is, különösen a „forradalmat jobbról” időszerűségét hirdető Freyer, illetve a rurális, agrárius gondolat nevében a modernizációt elutasító Ipsen jelentőségére mutat rá.

Mindehhez szorosan hozzátartozik, hogy a nyilvánvalóan a világháborús revánsot előkészítő funkciója ellenére, a „Volkstumskunde” metodikai szempontból előrelépést jelentett a két világháború közötti időszakban a főként Below, Troeltsch, Meinecke, Oncken és mások által képviselt ortodox historizmushoz képest. E metodikai „innováció”-nak egyik fő eleme volt, hogy a népi élet rekonstruálásához az írásos, okleveles forrásanyag mellett nagy számban használtak nem írásos (pl. kérdőíveken alapuló) forrásokat. Másrészt megkísérelték az elért eredmények térképeken, grafikonokon való rögzítését (vö. különböző nyelvi, néprajzi atlaszok készítése), s nagy szerepet szántak a társadalomtudományok (település- és emberföldrajz, statisztika, szociológia, antropológia, régészet, közgazdaságtan) történetírásba való beépítésének. Lényeges szempontjuk volt a táji-földrajzi szemlélet, azaz figyelmük elsősorban valamely kisebb közösség (népszívet) kultúrájának feltárására irányult. Mindezzel tágtították a historizmus államcentrikus, hermeneutikus, irodalmias pozícióját s művelődéstörténeti orientációjuk több szempontból érintkezik a hagyományos történetírást modernizáló angolszász és francia (Annales, New History) irányzatokkal.

Jelen kötet szerzője fontos kérdésként tárgyalja a „Volksgeschichte” 1945 utáni kontinuitását is. Elveti azonban egyes történészek véleményét, akik szerint az 1960–70-es években kibontakozó új német társadalomtörténet (Wehler, Kocka, Mommsen-fivérek) előzményei közül a „Volksgeschichte”-nek nagyobb szerepe volt, mint az angolszász és francia történetírás fent említett irányzatainak. Oberkrome könyvéből kiemelhetjük végül a mű végén található ki-tűnő irodalomjegyzéket is.